

Turkish Studies

International Periodical for the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 12/20, p. 53-62

DOI Number: <http://dx.doi.org/10.7827/TurkishStudies.12332>
ISSN: 1308-2140, ANKARA-TURKEY

Article Info/Makale Bilgisi

Referees/Hakemler: Prof. Dr. Veli ATMACA – Yrd. Doç. Dr. Selahattin YILDIRIM

This article was checked by iThenticate.

HANEFÎ USÛLCÜ HABBÂZÎ'NİN (Ö. 691/1292) BAZI HADÎS USÛLÜ KONULARINA YAKLAŞIMI*

Nurullah AGİTOĞLU**

ÖZET

Hadisler İslam'ın ikinci temel kaynağıdır. Usûlcüler Kur'an ve hadis metinlerini nass terimi çerçevesinde incelemişlerdir. Müslüman âlimler arasında sünnete ve hadislere uyma, onları delil ve örnek alma konusunda bir görüş ayrılığı yoktur. Görüş ayrılığı sünnetin ve hadislerin nasıl anlaşılması ve yorumlanması gerektiği konusundadır. Bu noktada usûlcülerin özellikle de Hanefi usûlcülerin konuya yaklaşımları dikkat çekmektedir. Sünnet, haber, mütevatir, meşhur, âhâd vb. konulara yaklaşımları hadisçilerden bazen farklı olabilen usûlcü âlimlerden biri de Hanefi usûlcü Habbâzî'dir. 629 (1232) yılında Hucend'de doğan, Hârezm'e ve Bağdat'a geçip oralarda ilimle meşgul olan Hanefi fakîhi ve usûlcüsü Ebû Muhammed Celâleddin Ömer b. Muhammed el-Hucendî el-Habbâzî daha sonra Şam'a dönüp el-Hâtûniyye el-Berrâniyye Medresesi'nde ders vermeye başlamıştır. Bu medresede ders verebilmek için dönemin en üstün Hanefi âlimi kabul edilmek gerekiyordu. Onun bu vasıfta bir âlim, fıkıhın hem usûlünü hem de fûrûnunu çok iyi bilen bir fakîh, aynı zamanda ibadet ve zühd ehli bir kişi olduğundan bahsedilmiştir. Hanefi fıkıhının önemli kaynaklarından el-Hidâye'nin şerhi olarak hazırladığı *Şerhu'l-Hidâye*, Kelâma dair yazdığı *el-Hâdi ft Usûli'd-Dîn* adlı eserleri bulunmaktadır. Öne çıkan eseri *el-Muğni ft Usûli'l-Fıkıh* üzerinde ise birçok şerh çalışması yapılmıştır. Biz de tebliğimizde Habbâzî'nin bazı Hadis Usûlü konularına yaklaşımını *el-Muğni ft Usûli'l-Fıkıh* adlı eseri çerçevesinde ele alıp inceleyeceğiz. Onun Hanefi usûlcü ve fakîh olarak bazı Hadis Usûlü konularına yaklaşımını tespit edip değerlendirme yoluna gideceğiz.

Anahtar Kelimeler: Sünnet, Hadis, Habbâzî, Usûl.

* Bu çalışma, yazarın Prag'da 19-22 Mayıs 2017'de düzenlenen VII. Sosyal Bilimler Kongresinde sunduğu tebliğin makale formatına getirilmiş halidir.

** Yrd. Doç. Dr. Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri-Hadis ABD, El-mek: nurullahagitoglu@gmail.com

**HANAFI METHODOLOGIST HABBAZI'S (D. 691/1292)
APPROACH TO SOME SUBJECTS OF THE METHODOLOGY OF
HADITH**

ABSTRACT

Hadiths are the second main source of Islam. Methodologists examine the Quran and hadith texts within the frame of nass term. There is no controversy among Muslim scholars over depending sunnah and hadiths as well as accepting them as evidence and model. Controversy is over how sunnah and hadith should be understood and interpreted. At this point, the approaches of the methodologists, especially the Hanafi methodologists to the subject draw attention. One of these methodologists whose approaches to the subjects such as sunnah, habar, mutawatir, mashhur, ahad occasionally differ from the hadith scholars is Hanafi methodologist Habbazi. Born in Hucend in 629 (1232), the Hanafi scholar and methodologists Abu Muhammad Calaladdin Omar bin Muhammad al-Hucandi al-Habbazi who went to Khwarazm and Bagdad and dealt with knowledge, then returned to Damascus and began to give lectures in al-Hatuniyyah al-Barrâniyyah Madrasah. In order to be able to teach at this madrasah, it was necessary to be regarded as the supreme Hanafi scholar of the period. It is mentioned that he was a scholar in this skill, a faqih who knows both the methodology and the furu by heart as well as was a person of worship and ascetism at the same time. He wrote his works titled Sharh al-Hidaya whom he annotated al-Hidaya, one of the important sources of the Hanafi fiqh and titled al-Hadi fi Usul al-Din whom he wrote on theology. A number of annotative studies have been conducted on his prominent work al-Mugni fi Usul al-Fiqh. In our paper, we will examine Habbazi's approach to some issues of the Methodology of Hadith in the framework of his work named al-Mugni fi Usul al-Fiqh. We will determine and evaluate his approach to the subjects of the Methodology of Hadith as a Hanafi scholar and faqih.

STRUCTURED ABSTRACT

Habbâzî, living in hijri seventh century has been striking as an important methodologist. The main goal of our work is to determine and evaluate his approach to some subjects in the methodology of Hadith that he discussed in his work called al-Mughnî which draws attention in the methodology field.

Habbâzî also takes an independent heading of Sunnah in his work al-Mughni, and under this heading, he has devoted a great deal of space to the subjects of mutawâtir, mashhûr, khabar al-wâhid (âhâd) as the kinds of khabar. It has not neglected to explain the subjects of manawi 'inqita' and 'umûm al-balwâ. Habbâzî also includes the subjects of tahammul and ada' ways of the hadith, riwâyah wordings, riwâyah bi al-ma'nâ and mukhtalaf al-Hadith so on and he gives a large number of examples. However, in order to determine the framework of our work and not to expose the volume here, we will try to determine and evaluate his approach to the concept of sunnah and mutawâtir, mashhûr and khabar al-wâhid which are the kinds of khabar.

Turkish Studies

Habbâzî who describes the concept of sunnah as the way to implement it in religion, also stated that the discourse of sahâba also is included in sunnah and that the provision of sunnah is close to wâjib as the acts which are required to implemented out of fardh and wujûb. Although it is close to wâjib in term of requirement to implement but it is different in terms of abandonment. Yet, those who abandon sunnah will be condemned but those who abandon wâjib will be punished. Habbâzî also divides Sunnah into two parts. The first is that its abandonment is dhalâlah (going astray) such as calling adhân and praying in congregation and the second is not.

Considering the concept of sunnah as above, Habbâzî devotes a separate chapter on it in al-Mughnî. At the beginning of the chapter of the Sunnah, he divides sunnah into mursal and musnad and states that the mursal of sahâba (companions) is considered in samâ' in that a transmitter sahâbi receives the hadith from another sahâbi who hear it.

Habbâzî defines mutawâtir hadith as follows it is a khabar that its transmitters are unlikely to agree on a lie because of their large number and adâlah (justification) as well as the difference of their towns in every level of it until the Prophet time. Later, he remarks the transmission of the Quran, the five prayers and numbers of their rak'ah and amount of alms as example.

Habbâzî's approach in requiring adâlah for tawâtur above is remarkable. Because it is difficult to say that such an approach is very popular among the hadith scholars and methodologists. Thus, it can be said that he generally thinks like the Hanafi methodologist about the details of mutawâtir.

Habbâzî indicates that mutawâtir means obligatory knowledge and those who deny mutawâtir are like those who do not know their religion, world, mother and father and he moves to the subject of mashhûr. Habbâzî defines it as a khabar which is in the beginning (the first transmitters) âhâd but it is transmitted in the later generations by the large number of transmitters who are unlikely to agree on a lie and he states that "It is meant the second generation and after by the later generations. According to al-Jassas, mashhûr is one of the two parts of mutawâtir."

The Hanafis define mashhûr khabar as Habbâzî but they require its famousness and enforcement among the Muslim scholars of the first three generations and they oppose to accept the narrations, widely used in later periods as mashhûr. To him, mashhûr khabar means only 'ilm al-tuma'ninah (reassuring knowledge) which is a familiar concept among the Hanafis, representing an intermediate category between knowledge and assumption.

Habbâzî gives wide coverage to the subject of khabar al-wâhid: According to him, it is a khabar, transmitted by one or two transmitters without reaching the level of mashhûr and mutawâtir.

Habbâzî also refers to the issue of ma'nawî inqitâ' (spiritual gap). It is already known that the Hanafi scholars have mentioned in khabars the existence of two kinds of inqitâ', one of maddî (material) and the other of ma'nawî (spiritual). Ma'nawî one is also divided into two parts the former is because of being contrary to stronger evidence and the latter is because of a fault of a transmitter. A khabar of a kid is an example of the

former and opposition to the Quran is of the latter. In case of these problems which prevent to implement the provision of khabar, khabar al-wâhid becomes invalid and rejected. However, this rejection does not always mean that the hadith is totally unimplemented and abandoned.

Having given many examples to this subject, Habbâzî makes it easier to understand with a more descriptive method.

Habbâzî states that four conditions must be required in the transmitters of khabar al-wâhid which are Islam, adâlah, reason and dhâbt and explains each of these conditions separately. He also clearly remarks here that he argues with those who prefer the khabar of a faqih to the other's one.

It is noteworthy that Habbâzî provides evidences with plenty of examples from verses and hadiths in his work. Undoubtedly, this often contributes to a better and clearer understanding of the technical aspects of the methodological subjects. It also reveals that his work has a more supple and understandable style.

Keywords: Sunnah, Hadith, Habbazi, Usul.

1. Giriş

Fıkıhî ve itikadî mezheplerin birçoğu, kurucusu sayılan kişilere göre isimlendirildiği gibi hicrî ilk iki yüzyılda Kûfe merkezli başlayan ve daha sonra yaygınlaşan Irak fıkıhı, bu fıkıhın oluşmasında en büyük paya sahip olan Ebû Hanîfe'ye (ö. 150/767) nisbetle Hanefî mezhebi olarak adlandırılmıştır. (Bardakoğlu, 1997: s. 1) Diğer mezhepler gibi Hanefî âlimler de kendi Fıkıh Usûlü'nü ortaya çıkarmış ve zaman içinde geliştirmiştir. Bu metot mezhep imamlarının ictihadda takip ettiği belirtilen usul kurallarının tespit edilmesi, mezhepte mevcut fıkıhî görüş ve çözümlere uygun bir usûlün geliştirilmesi şeklinde özetlenebilmektedir. Buna sebep olarak ilk Hanefî imamlarından derli toplu usûl eserleri yerine sadece çeşitli fıkıhî meselelere ait çözümlerle bunlar arasına bazı usûl kurallarının serpiştirilmiş halde bırakılması gösterilmektedir. Daha sonra gelenler bu çözüm örneklerini inceleyip benzer olaylara getirilen çözümler arasındaki ortak bağı ya da esas alınan yöntem ve ilkeleri bulmaya çalışmışlardır. Hanefî mezhebinde fûrû, hem kronolojik olarak hem de usûlî belirleyici olması yönüyle bir öncelik ve ağırlık taşımaktadır. Bu yüzden Hanefî fakihleri, usûl ile fûrû eserleri arasında çelişki görüldüğünde fûrû eserlerinin esas alınması gerektiğini söylemişlerdir. (Bedir, 2004: s. 50-60)

Hanefî fıkıh usûlü zaman içinde Teşekkül dönemi (h. IV. asır öncesi), Klasik dönem (h. IV. asır ve VI. asır arası) ve Klasik sonrası dönem (h. VI. asırdan sonraki dönem) olmak üzere üç devrede gelişmiştir. (Bedir, 2004: s. 50-60) Hanefî usûlü tarihinde, bu usûlün temellendirilmesinde göze çarpan ilk isim, İsa b. Ebân (ö. 221/836)'dır. (Yiğit, 2012: s. 70) Hicrî V. yüzyılın ilk yarısında Hanefî usûlünün tam olarak teşekkül ettiği söylenebilir. Cessâs (ö. 370/980) özellikle İsa b. Ebân ile Kerhî'den (ö. 340/952) aldığı birikimi değerlendirerek kendinden sonrakilere Hanefî geleneği birikiminin ilk kapsamlı fıkıh usûlü eserini ortaya çıkarmıştır. (Bedir, 2004: s. 127) Ayrıca bu eser Debûsî (ö. 430/1039) kanalıyla Orta Asya'ya da taşınarak Hanefî fıkıh usûlü eserleri içerisinde mühim bir yer işgal eden *Takvîmü'l-Edille*'nin de önemli bir kaynağı olmuştur. Debûsî'nin bu eserinden etkilenen Serahsî (ö. 483/1090) ve Pezdevî (ö. 482/1089) ile birlikte ise artık "Klasik usûl geleneği" teşekkül dönemini tamamlamıştır. Özellikle Pezdevî'nin *Usûl*'ünün kendinden sonraki birçok çalışmayı konu, kapsam ve sistematik açıdan büyük oranda etkilediği vurgulanmıştır. (Demir, 2006: s. 2) Pezdevî'nin Hanefî Fıkıh Usûlündeki ağırlığı ve etkinliği kendinden önceki birikimi tam anlamıyla alarak istifade edip sistemli bir şekilde sonrakilere miras bırakmasındandır.

Turkish Studies

Hicri V. Asır, Debûsî, Serahsî ve Pezdevî gibi önemli usûl âlimlerinin yaşadığı bir dönem olarak Hanefî fıkıh doktrininin klasik şekil ve muhtevasını kazanmasına sahne olmuştur. Bu dönemde her bölgede birçok fakihin yetiştiği, mezhep fikhıyla ilgili çoğu günümüze kadar ulaşmamış birçok eserin yazıldığı bilinmektedir. (Bardakoğlu, 1997: s. 10; Başoğlu, 1998: s. 113-141; Demir, 2006: s. 3-4) Daha sonrasında da bu yoğun çalışmalar devam etmiş ve önemli eserler verilmeye devam etmiştir. Hicri VII. asırda yaşamış olan önemli bir usûlcü olarak Habbâzî göze çarpmaktadır. Onun usûl alanında dikkat çeken *el-Muğnî* adlı eserinde ele aldığı konular içerisinde bazı hadis usûlü konularına yaklaşımını tespit edip değerlendirmek çalışmamızın temel gayesidir.

2. Habbâzî'nin kısaca hayatı ve *el-Muğnî* adlı eseri

Hanefî fakih ve usûlcü olan Habbâzî'nin (ö.691/1292) asıl adı Ebû Muhammed Celâleddîn Ömer b. Muhammed el-Hucendî olup 629/1232 yılında Mâverâünnehir bölgesinde Hucend'de doğdu. Burada ilk eğitimini aldıktan sonra yine ilim amacıyla Hâzerm'e ve ardından Bağdat'a gitti. Daha sonra Şam'da el-İzziyye el-Berrâniyye Medresesi'nde ders verdi. Hac için gittiği Mekke'de bir yıl kalıp döndükten sonra tekrar Şam'da el-Hâtûniyye el-Berrâniyye Medresesi'nde ders vermeye başladı ve ölümüne kadar bu görevine devam etti. Hayatından bahseden kaynaklar onun iyi bir âlim, derin bir fakih aynı zamanda ibadet ehli bir kişi olduğundan bahsetmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 7-8; İbn Kesîr, 1988: XIII, 131; Zirikli, 2002: V, 63; Leknevî, Trs.: s. 151; Özel, 2014: s. 115-116; Rıdvanoğlu, 1996: s. 342-343) Yetiştirdiği öğrenciler arasında Ebu'l-Abbas Ahmed b. Mes'ûd el-Konevî, Dâvûd b. Ağlebek b. Ali er-Rûmî ve Hibetullah b. Ahmed et-Türkistânî bulunmaktadır. Habbâzî 25 Zilhicce 691 (7 Aralık 1292) tarihinde Şam'da vefat etti ve Sûfiyye Kabristanı'na defnedildi. (Habbâzî, 1403: s. 8-10; Leknevî, Trs.: s. 151; Özel, 2014: s. 115-116; Rıdvanoğlu, 1996: s. 342-343)

Eserleri arasında *el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkıh* en önemlisi olup çalışmamızda bu eseri esas alacağız. (Tahk. Muhammed Mazhar Bakâ, Mekke, 1403) Üzerinde biri Habbâzî'ye ait olmak üzere on kadar şerh yazılmıştır: Alâeddin Ali b. Mansûr el-Makdisî, Muhammed b. Ahmed et-Türkmânî, Şehâbeddin Ahmed b. İbrâhim el-Ayıntâbî, Cemâleddin Mahmûd b. Ahmed el-Konevî, Sirâceddin Ömer b. İshak el-Gaznevî, Mansûr b. Ahmed el-Hâzermî, İbnü's-Sâîğ ez-Zümürüdî, Alâeddin Ali Esved, Muhammed b. Yûsuf el-İsbîrî ve Eyyûbizâde Mustafa. (Çelebi, Trs.: II, 1749; Habbâzî, 1403: s. 10 vd.; Rıdvanoğlu, 1996: s. 342-343) Ayrıca Muhammed Ferruh Oruç tarafından *Habbâzî'nin el-Muğnî Fî Usûli'l-Fıkıh Adlı Eserine Harizmî Tarafından Yapılan Şerhin Tahkik ve Tahlili* adıyla bir Yüksek Lisans Tezi hazırlanmıştır. (Erciyes Üni., SBE, 2015) *el-Muğnî*'den başka eserleri de vardır. Bunlardan *Şerhu'l-Hidâye* adlı, Hanefî fıkının önemli kaynaklarından el-Hidâye'nin şerhi olarak hazırladığı bir eseri bulunmaktadır. Ayrıca Kelam'a dair *el-Hâdî fî Usûli'd-Dîn* adlı bir eseri de mevcuttur. (Çelebi, Trs.: II, 1749 vd.; Habbâzî, 1403: s. 11 vd.; Rıdvanoğlu, 1996: s. 342-343) Adil Bebek tarafından da *Habbâzî, Kelamî Görüşleri ve el-Hâdî Adlı Eseri* adlı bir eser hazırlanmıştır. (MÜFV Yay., İstanbul, 2007)

3. Habbâzî'nin bazı hadîs usûlü konularına yaklaşımı

Usûl âlimleri sünneti, şeri deliller içinde değerlendirerek onu Kur'an-ı Kerim dışında, Hz. Peygamber'den şeri bir hükme delil olmaya uygun söz, fiil ve takrir olarak sadır olan her şey (Koçyiğit, 1980: s. 401; Abdulhalık, Trs.: s. 68; Zeydan, 1997: s. 161; Sibai, 1998: s. 65; Âmidî, 2003: I, 227; Ebu Zehv, 2007: s. 30; Azamî, 1980: s. 1; Erkmen, 2013: s. 42) şeklinde tanımlamışlardır. Hanefî usûlcüler de eserlerinde sünnet konusuna önemli bir yer ayırmışlardır. (Demir, 2006: s. 107)

Habbâzî de *el-Muğnî* adlı eserinde Sünnet diye müstakil bir başlık açmış, bu başlık altında haberin çeşitleri olarak mütevatir, meşhur, haber-i vâhid konularına çok geniş yer ayırmıştır. Bu

çerçevede Hanefî Usulcülerin önemseydiği manevî inkıta ve umumu'l-belva konularını da izah etmeyi ihmal etmemiştir. Hadîs tahammül ve eda yolları, rivayet lafızları, mana ile rivayet ve muhtelifu'l-hadîs vb. birçok hadîs usûlü konusuna da yer veren Habbâzî'nin bol örnekle konuları işlediği görülmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 189-236) Ancak biz burada çalışmamızın çerçevesini belirlemek ve hacmini taşımamak amacıyla, onun sünnet kavramı ve haberin çeşitleri olan mütevatir, meşhur ve haber-i vâhid'e yaklaşımını tespit edip değerlendirmeye gayret edeceğiz.

Sünnet kavramını dinde takip edilen yol olarak tarif eden Habbâzî sahabe kavlinin de buna girdiğini belirtmiş¹ kişinin farziyet ve vücub olmaksızın yapmakla mükellef olduğu fiiller olarak hükmünün vacibe yakın olduğunu ifade etmiştir. Ancak yapılmasının istenmesi konusunda vacibe yakın olup, terketme noktasında farklıdır. Zira sünneti terkedene itab edilir hâlbuki vacibi terk ikabı gerektirir. İtabda ise ikab yoktur. Habbâzî sünneti terkedilmesi dalalet olan (ezan ve cemaatle namaz vb.) ve terkedilmesi dalalet olmayan şeklinde de ikiye ayırmaktadır. (Habbâzî, 1403: s. 85-86)

Sünnet kavramını yukarıdaki gibi ele alan Habbâzî, *el-Muğni*'de bu kavrama müstakil bir bölüm (Habbâzî, 1403: 189-236) açmıştır. Sünnet bölümünün başında sünneti mürsel ve müsned diye ikiye ayırmış sahabe mürselinin² sema'a hamledildiğini, zira nakleden sahabinin hadisi işiten başka bir sahabiden almış olduğunu ifade etmiştir. (Habbâzî, 1403: s. 189-190)

İmam Ebû Hanîfe ile öğrencileri İmam Muhammed (ö. 189/804) ve Ebû Yusuf'un (ö. 182/798) sünnet konusunda kullandıkları ifadelerin, fıkıh usûlünün sistematik hale geldiği dönemlere göre daha kapalı olduğu bir gerçektir. Zira Ebû Hanîfe ve ekolünün, sünneti, mütevâtir, meşhûr ve âhâd olarak isimlendirdiklerini net olarak söyleyemeyiz. Bu yüzden kendilerine nispet edilen mütevâtir, meşhûr ve haber-i vâhid gibi kavramların onların sünnet algısında tam olarak neye tekâbül ettiğinin tespiti de oldukça zordur. Zaten, haberlerin mütevâtir, meşhûr ve âhâd şeklinde ayrılması çok sonraları gelen İsa bin Ebân ve Cessâs tarafından başlatılmış Debûsi ile şekillenmeye başlanmış, Serahsî ve Pezdevî ile de istikrar bulmuş bir taksimdir. (Bedir, 2004: s. 119; Erkmen, 2013: s. 48)

Öte yandan hadisçiler arasında haber, Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinden ibaret olan hadîsin eş anlamlısı olarak kullanılmıştır. Bununla beraber, haberin hadîse göre daha geniş bir anlamı vardır ve Hz. Peygamber'in hadislerine itlak olunduğu gibi, sahâbe ve tâbiûndan gelen rivayetleri de içine alır. (İbn Hacer, 2006: s. 81; Koçyiğit, 1966: s. 125)

Usûlcüler, haberleri iki kısma ayırmışlar ve birincisine mütevatir, ikincisine de âhâd demişlerdir. (Cezâirî, 1910: s. 33; Koçyiğit, 1966: s. 128) İslam ulemasının büyük çoğunluğu, sahih olduğu belli olmuş âhâd haberin, dinde hüccet olarak kullanılması ve onunla amel etmenin gerekli olduğu üzerinde birleşmişlerdir. (Koçyiğit, 1966: s. 132)

Mütevâtir, meşhûr ve âhâd şeklindeki üçlü taksimin sonraki Hanefî usulcülerinin çoğunluğu tarafından benimsendiği görülmektedir. Bu taksimde meşhûr haber, mütevâtir haberin ve haber-i vâhidin dışında onlardan farklı üçüncü bir kategoridir. Serahsî'nin meşhur haberin "fî hayyizi't-tevâtür" diye isimlendirildiğinden bahsetmesi onun mütevâtire daha yakın durduğu kanaatine sahip olduğunu ima eder. (Serahsî, 1993: I, 291; Apaydın, 2004: s. 368)

¹ Debûsi'ye göre Hz. Peygamber ile uzun süre sohbeti olan yönetici ve fetva veren sahabenin uygulamaları da sünnettir. "Sünnetten maksat Resûlullah ve sahâbenin sünnetidir. Said b. el-Müseyyeb'in (ö. 91/710) kavli delil değildir, zira o tabiûndandır", görüşünü dile getiren Debûsi'nin sahabe söz ve fiillerini sünnete dâhil etmesi dikkat çekmektedir. Ancak Debûsi'nin özelden sünnetle kastettiği Hz. Peygamber'e ait uygulamalar ve görüp onayladığı fiillerdir. (Bkz. Tuzcu, 2014: s. 63.)

² Müellifin kendi eserine yazdığı şerhte "Sahabi Mürseli icma ile makbuldür, II ve III. Dönem Mürselleri bize göre hüccettir, ancak Şafî'ye göre başka bir vecihten gelmediği sürece hüccet değildir, sonraki dönemlerde gelen adil ravilerin Mürselleri ise ihtilâfidir..." diyerek çeşitli Mürsellerin olduğuna vurgu yaptığı bildirilmiştir. (Habbâzî, 1403: s. 189)

Âhâd haberlerin dinin esasına ilişkin kural koyamayacağına dair Hanefî geleneğini Pezdevî de sürdürmüş ona göre dinin esasları ancak meşhur ve mütevatir haberlerle tespit edilebilmektedir. (Pezdevî, Trs.: s. 149; Bedir, 2004: s. 182)

Mütevâtir hadîsin, sayılamayacak derecede bir topluluğun, çoklukları, adaletleri ve yerlerinin farklılığı nedeniyle yalan üzere birleşmeleri mümkün görülmemeyen bir nitelikte ve bu özelliği de Hz. Peygamber'e ulaşıncaya kadar taşıyan haber şeklinde tanımını yapan Habbâzî örnek olarak Kur'an'ın nakli, beş vakit namaz ve rekâtları, zekât miktarlarını göstermiştir. (Habbâzî, 1403: s. 191-192)

Bazı âlimler de mütevatir için genelde kabul görmeyen bazı şartlar ileri sürmüşlerdir: Tevatür ehlinin sayılamayacak veya bir beldeye sığmayacak çoklukta olması, haber verenlerin nesepleri, bölge, din ve mezheplerinin farklı olması, haber verenlerin Müslüman ve adalet sahibi olması vb. (Âmidî, 2003: II, 36-42; Tufî, Trs.: II, 87-102; Apaydın, 2006: s. 209-210)

Yukarıda tevatür için adalet şartı koşmuş olan Habbâzî'nin bu yaklaşımı dikkat çekmektedir. Hâlbuki ne hadisçiler arasında ne de usûlcüler içinde böyle bir yaklaşımın rağbet gördüğünü söylemek zordur. Ancak mütevatir ile ilgili ayrıntılarda genel olarak diğer Hanefî usûlcüleri gibi hareket ettiği söylenebilir.

Mütevâtirin zarurî ilim ifade ettiğini, mütevatiri inkâr edenin dinini, dünyasını, anasını, babasını bilmeyen biri gibi olduğunu belirttikten sonra Habbâzî, meşhûr bahsine geçmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 192) Meşhûr aslında (ilk râviler) âhâd iken sonraki nesillerde yalan üzere birleşmeleri mümkün görülmemeyen sayılarda devam eden haberdir, şeklinde bir tanım veren Habbâzî ifadelerine şöyle devam etmektedir: "Sonraki nesillerden kasıt ikinci nesil ve sonrasındır. Cessas'a göre meşhûr mütevatirin iki kısmından biridir." (Habbâzî, 1403: s. 192-193)

Habbâzî'nin de katıldığı şekilde, meşhûr haber ile ilk râvî halkasında âhâd olmakla beraber sonradan tevâtüren rivayet edilmeye başlamış haberleri kasteden Hanefîler, bir hadisin meşhûr olabilmesini ilk üç nesilde Müslüman âlimler arasında meşhûr olup amel edilmesine bağlamışlar daha sonraki devirlerde yaygın olarak kullanılan rivayetlerin ise meşhûr kabul edilmesine karşı çıkmışlardır. (Demir, 2006: s. 106)

Meşhûr haberin tanımı konusunda genelde usûlcülerle hadisçiler arasında, özelde Hanefîler'le diğer ekoller, hatta çok defa aynı ekole mensup usûlcüler arasında bakış açısı farklılığından kaynaklanan farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. (Apaydın, 2004: s. 368) Hadisçilerin meşhûr tanımları farklıdır. Onlara göre meşhûr hadis âhâd hadisler içinde olup râvî sayısı her tabakada ikiden fazla olup tevatür seviyesine çıkmayan haberdir. (İbn Hacer, 2006: s. 200)

Meşhûru inkâr etmenin dalalet olduğunu ve tekfire gerekçe olamayacağını söyleyen İsa b. Eban'ın görüşünü aktaran Habbâzî, sahih olanın bu görüş olduğunu vurgulamıştır. Meşhûr haberin aslında âhâd olmasından dolayı yakîn ilim ifade edemeyeceğini de belirtmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 193-194) Ona göre meşhûr haber ancak ilm-i tuma'nine ifade edebilir. (Habbâzî, 1403: s. 213)

İlm-i tuma'nie Hanefîlerde tanıdık bir kavramdır. Bu konuda mütevatir haberin sağladığı bilginin ilme'l-yakîn, meşhûr haberin sağladığı bilginin ilmü't-tuma'nine, garîb haber kapsamında yer alan garîb makbul haberin sağladığı bilginin ilmü gâlibi'r-re'y ve garîb müstenker haberin sağladığı bilginin ilmü'z-zan olduğu nakledilmiş, ilk olarak İsa b. Ebân tarafından ortaya atılan ve Hanefî terminolojisinde meşhûr haberin bilgi değerini göstermek üzere yaygın biçimde kullanılan ilmü't-tuma'nine kavramının da zanla bilme arasında bir ara kategoriye temsil ettiği vurgulanmıştır. (Apaydın, 2004: s. 370)

Habbâzî haber-i vahid konusuna da genişçe değinmiştir: Ona göre haber-i vâhid, meşhûr ve mütevatir seviyesine ulaşmaksızın bir veya iki râvî tarafından rivayet edilen haberdir. Din ve dünya konusunda amel edilmeye müsait olup hüccettir. Buna da Tevbe suresi 122. ayeti³ delil getirmiştir. Ayette geçen “taife” kelimesinin bir ve daha fazla şahıslar için kullanıldığını söylemiştir. (Habbâzî, 1403: s. 194)

Haber-i vâhidin zann-ı galib ifade ettiğini belirten Habbâzî kendisiyle amel edilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır. (Habbâzî, 1403: s. 195)

Habbâzî manevî inkıta konusuna da değinmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 197) Zaten Hanefî usulcülerinin haberlerde biri maddî diğeri manevî olmak üzere iki çeşit inkıtanın varlığından bahsettikleri bilinmektedir. Hanefîler, hadislerin senedindeki maddî inkıtâa fazla önem vermemişlerdir. Manevî inkıtâ haberin kendisinden daha kuvvetli bir delile muarız olması ya da râvideki bir kusur sebebiyle inkıtâ olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. Râvideki kusur sebebiyle inkıtâ mestûr, fâsik, akıllı çocuk, ma'tûh, vb.nin rivayet ettiği haberler açısından söz konusu edilmiştir. (Serahsî, 1993: I, 364; Hacıoğlu, 2014: s. 355) Daha kuvvetli bir delille muâraza sebebiyle olan manevî inkıtâ ise genelde haber-i vâhidin kitaba ve mâruf sünnete aykırı olması, umûmü'l-belvâda (Baktır, 2012: s. 155) vârid olması ve aralarında tartıştıkları bir konuyu ilgilendirdiği halde ashabın ihticâc etmemiş bulunması durumlarında söz konusu olmaktadır. Haberin hükmünün sübûtuna engel olan bu durumlarda haber-i vâhid hükümden düşer ve reddedilir. Ancak bu red, her zaman hadisin tamamen amelden düşürülerek terkedilmesi anlamına gelmez. (Apaydın, 1996: s. 359)

Bu konuya birçok örnek veren Habbâzî, daha açıklayıcı bir yöntemle anlaşılmasını kolaylaştırmaktadır. Kitab ve meşhur sünnete muhalif rivayete Fatıma bt. Kays hadisini örnek vererek, bu hadisin “O (boşamış olduğunuz) kadınları gücünüz ölçüsünde oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun ve onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkmayın...” (et-Talak, 65/6) ayetine muhalif olduğunu belirtmektedir. Bir şahid ile beraber yemini yeterli gören rivayetin de “..iki şahit tutun..” (el-Bakara, 2/282) ayetine muhalif olduğunu vurgulayan Habbâzî başka örnekler de vererek konuyu açıklamaya devam etmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 197-198)

Haber-i vâhidde haber verende dört şartın bulunması gerektiğini ifade eden Habbâzî, bunların İslam, adalet, akıl ve zabt olduğunu bildirmektedir. Bu şartların her birini de ayrı ayrı açıklamayı ihmal etmemiştir. (Habbâzî, 1403: s. 199-201) Burada fakîhin rivayetini başkasınınine tercih eden görüşü savduğunu da açıkça belirtmektedir. (Habbâzî, 1403: s. 201)

Habbâzî'nin usûl konularını işlerken ayet ve hadislerden bolca örneklerle delil getirmesi dikkat çekmektedir. Şüphesiz bu durum çoğu zaman teknik yönü ağır basan usûl konularının daha iyi ve net anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu husus onun kitabının daha akıcı, anlaşılır ve kolay bir üsluba sahip olduğunu da gözler önüne sermektedir.

4. Değerlendirme ve sonuç

Diğer mezhepler gibi Hanefî mezhebi de kendi Fıkıh Usûlü'nü ortaya çıkarmış ve zaman içinde geliştirmiştir. Bu usûlün gelişimini üç devrede ele almanın mümkün olduğu belirtilmiştir.

Hanefî fıkıh doktrininin klasik şekil ve muhtevasını kazanmasından sonra birçok âlim bu alanda çalışma yapmaya ve eser vermeye devam etmiştir. Hicri 7. Asırda yaşamış olan Habbâzî bunlardan biridir. İyi bir eğitim alan ve iyi öğrenciler yetiştiren Habbâzî'nin en meşhur ve önemli eseri *el-Muğnî fi Usûli'l-Fıkıh*'tır. Habbâzî bu eserinde sünnet diye müstakil bir başlık açmış, bu

³ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ (Ne var ki mü'minlerin hepsi toptan seferber olacak değillerdir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da, din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.

başlık altında haberin çeşitleri olarak mütevatir, meşhur, haber-i vâhid konularına çok geniş yer ayırmıştır. Bu çerçevede Hanefî Usûlcülerin önemseydiği manevi inkıta ve umumu'l-belva konularını da izah etmeyi ihmal etmemiştir. Hadîs tahammül ve eda yolları, rivayet lafızları, mana ile rivayet ve muhtelifu'l-hadîs vb. birçok hadîs usûlü konusuna da yer veren Habbâzî'nin bol örnekle konuları işlediği görülmektedir. Sünnet kavramını dinde takip edilen yol olarak tarif eden Habbâzî sahabe kavlinin de buna girdiğini belirtmiş kişinin farziyet ve vücub olmaksızın yapmakla mükellef olduğu fiiller olarak hükmünün vacibe yakın olduğunu ifade etmiştir.

Sünnet bölümünün başında sünneti mürsel ve müsned diye ikiye ayırmıştır. Tevatür için adalet şartı koşmuş olan Habbâzî'nin bu yaklaşımı dikkat çekmektedir. Hâlbuki ne hadisçiler arasında ne de usûlcüler içinde böyle bir yaklaşımın pek rağbet gördüğünü söyleyebiliriz.

Mütevatirin zaruri ilim ifade ettiğini belirttiikten sonra Habbâzî, meşhûr bahsine geçmektedir. Meşhur asılda (ilk raviler) âhâd iken sonraki nesillerde yalan üzere birleşmeleri mümkün görülme- yen sayılarda devam eden haberdur. Meşhûru inkâr etmenin dalalet olduğunu ve tekfîre gerekçe olamayacağını söyleyen İsa b. Eban'ın görüşünü aktaran Habbâzî, sahih olanın bu görüş olduğunu vurgulamıştır. Meşhûr haberin asılda âhâd olmasından dolayı yakın ilim ifade edemeyeceğini de belirtmektedir. Ona göre meşhur haber ancak ilmi tuma'nine ifade edebilir.

Habbâzî haber-i vahid konusuna da genişçe değinmiştir. Haberi vahid, ona göre din ve dünya konusunda amel edilmeye müsait olup hüccettir. Haber-i vahidin zannı galib ifade ettiğini belirten Habbâzî kendisiyle amel edilmesi gerektiğini de vurgulamaktadır.

Konuların genelinde Hanefî usûlcülerin yöntem ve yaklaşımlarını takip eden Habbâzî'nin usûl konularını işlerken ayet ve hadislerden bolca örneklerle delil getirmesi dikkat çekmektedir. Şüphesiz bu durum çoğu zaman teknik yönü ağır basan usûl konularının daha iyi ve net anlaşılmasına katkıda bulunmaktadır. Ayrıca bu husus onun kitabının daha akıcı, anlaşılır ve kolay bir üsluba sahip olduğunu da gözler önüne sermektedir.

KAYNAKÇA

- A'zamî, Muhammed Mustafa, *Dirasat Fî'l-Hadisi'n-Nebevî*, el-Mektebu'l-İslamî, Beyrut, 1980.
- Abdulgani Abdulhâlık, *Hücciyetü's-sünne*, Dâru'l-vefa, Trs. By.
- Amidî, Ali b. Muhammed, *el-İhkâm Fî Usûli'l-Ahkâm*, I-IV, Riyad, 2003.
- Apaydın, H. Yunus, "Haber-i Vâhid", *DİA*, XIV, 359.
- Apaydın, H. Yunus, "Meşhur", *DİA*, XXIX, 370.
- Apaydın, H. Yunus, "Mütevatir", *DİA*, XXXII, 210.
- Baktır, Mustafa, "Umûmu'l-Belvâ", *DİA*, XLII, 155.
- Bardakoğlu, Ali "Hanefî Mezhebi", *DİA*, İstanbul, 1997, XVI, 1.
- Başoğlu, Tuncay "Hicrî Beşinci Asırda Fıkıh", *İLAM Araştırma Dergisi*, İstanbul 1998, III/ 2. s. 113-141.
- Bedir, Murteza, *Fıkıh, Mezhep Ve Sünnet*, (Hanefî Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), İstanbul, 2004.
- Cezâirî, Tahir b. Salih b. Ahmed, *Tevcihu.'n-nazar ilâ usûli'l-eser*, Cemaliye matbaası, Mısır 1910, s. 33.
- Demir, Serkan, *Hanefî Mezhebi Fıkıh Usûlünde Sünnet Anlayışı*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, MÜSBE, İstanbul, 2006.

- Ebû Zehv, Muhammed, *Hadis ve Hadisçiler*, Terc. Selman Başaran, M. Ali Sönmez, Ensar Neşriyat, İstanbul, 2007.
- Erkmen, Sebahattin, *Hanefî ve Şâfiî Usûlcülerin Sünnet Anlayışı (Debûsî ve Sem'ânî Örneği)*, Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, Hitit Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Çorum 2013.
- Habbâzî, Celaleddin Ebu Muhammed Ömer b. Muhammed, *el-Muğnî fî Usûli'l-Fıkıh*, Tahk. Muhammed Mazhar Bakâ, Câmiatu Ummi'l-Kurâ, Mekke, 1403.
- Hacıoğlu, Nejla, "Cassâs'a Göre Haber-i Vâhidin Kabul Şartları Ve Reddini Gerektiren Sebepler", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sy. 23, 2014, s. 351-369.
- İbn Hacer el-Askalanî, *Nuhbetu'l-Fiker Fî Mustalahi Ehli'l-Eser*, Tahk. Abdulhamid b. Salih, Daru İbn Hazm, Beyrut, 2006, s. 200.
- İbn Hacer, *Nuhbetu'l-fiker fî mustalahi ehli'l-eser*, Tahk. Abdulhamid b. Salih b. Kasım,, Daru İbn Hazm, Beyrut 2006.
- İbn Kesîr, Ebû'l-Fidâ, *el-Bidâye ve'n-Nihâye*, I-XV, Mektebetu'l-Maarif, Beyrut, 1988.
- Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, Beyrut, Trs.
- Koçyiğit, Talat, "Âhâd Haberlerin Değeri", *AÜİFD*, 1966 Cilt: XIV, ss. 125-142, s. 125.
- Koçyiğit, Talat, *Hadis İstilahları*, AÜİF Yayınları, Ankara, 1980.
- Lâmişî, Ebû's-Senâ' Mahmud b. Zeyd, *Kitâb fî Usûli'l-Fıkıh*, Tahk. Abdulmecid Türki, Dârü'l-garbi'l-İslamî, Beyrut 1995.
- Leknevî, Ebu'l-Hasenât Muhammed b. Abdulhayy, *el-Fevâidu'l-Behiyye Fî Teracimi'l-Hanefiyye*, Daru'l-Kitabi'l-İslamî, Kahire, Trs.
- Murteza Bedir, *Fıkıh, Mezhep Ve Sünnet*, (Hanefi Fıkıh Teorisinde Peygamber'in Otoritesi), İstanbul, 2004.
- Özel, Ahmet, *Hanefî Fıkıh Alimleri ve Diğer Mezheplerin Meşhurları*, TDV Yay., Ankara, 2014.
- Pezdevî, Fahru'l-İslam Ali b. Muhammed, *Usûlu'l-Pezdevî, (Kenzu'l-Vusûl ilâ Ma'rifeti'l-Usûl)*, Mir Muhammed Kütüphanesi Yay., Karaçi, Trs.
- Rıdvanoğlu, Mahmud, "Habbâzî", *DİA*, XIV.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *Usûlu's-Serahsî*, I-II, Dârü'l-Kütübî'l-İlmiyye, Beyrut 1993.
- Sıbâî, Mustafa, *es-Sunne ve mekanetuha fî't-teşrii'l-islami*, el-mektebetu'l-İslami, Riyad 1998.
- Tûfî, Necmeddin Ebu'r-Rabî, *Şerhu Muhtasari'r-Ravda*, I-III, Tahk. Abdullah b. Abdulmuhsin et-Türkî, Suudi Arabistan, Trs., .
- Tuzcu, Recep, *Hanefî Usûlünde Hadis –Debûsî Örneği-*, İFAV Yay., İstanbul 2014.
- Yiğit, Metin, "İlk Dönem Hanefî Kaynaklarına Göre Ebu Hanife'nin Usul Anlayışında Sünnet", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi İ*, SY. 19, 2012, S. 69-114.
- Zeydan Abdulkerim, *el-Vecîz fî Usûli'l-Fıkıh*, Müessesetu'r-Risale, Beyrut, 1997.
- Ziriklî, Hayreddin, *el-A'lâm*, Dârü'l-İlmi Lilmelayin, Beyrut, 2002.